

Yüzyılların Çözölemeyen Sırrı Bilinç

İnsan kendisinin bilincindedir. Ancak bilincin nasıl oluştuğunu ya da neye yaradığını kimse bilmiyor. Filozoflar, bu sırrı uzun zamandır aydınlatma çabasındalar. Son yıllarda bu tartışmaya psikologlar, fizikçiler ve nörobiyologlar da katıldı. Somut bir kütle olan beyindeki hücreler ve sinapslar gerçekten de benlik gibi soyut bir şeyi yaratabilirler mi? Bu soru, yeni kuramların geliştirilmesine yol açıyor.

Ben "benim". Ben "ben" olduğumu biliyorum. Ben "ben" olduğumu bildiğimi biliyorum...

Genelde, yaşayan, düşünen ve duyumsayan varlıklar olduğumuzu doğal karşılıyor. Ancak yine de zaman zaman benliğimizle ilgili şöyle bir tuhaf duyguya kapıldığımız olur: Diyelim ki bir pastanede ya da başka herhangi bir yerde bir köşede düşünceli düşünceli oturuyor ve diğer insanları seyrediyoruz. Birden "birisi" olmak, bunu bilmek ve varlığını çözemediğimiz şu tuhaf dünyaya burada ve şu anda bu gözlerden bakmak bizi şaşkına çevirir.

Çocuklar da, derin düşüncelere daldıkları zaman var olmayla ilgili bu türden tuhaf duygulara kapılırlar: Ben, neden bir başkası, örneğin kız kardeşim değilim? Babam bir başkası olsaydı, ben olur muydum? Neden şu an yaşıyorum ve ortaçağda ya da gelecekteki bir zaman diliminde yaşamıyo-

rum? Bir kedi ya da sinek olsaydım nasıl olurdu bu?

Bilinç, bir insan olarak var olduğumuz anlamına gelen iç dünyamız, özünde açıklanamayacak kadar gizemli görünüyor. Yeniçağa gelinceye değin benliğimizle ilgili olarak şöyle düşünüyorduk: Düşünmek ve duyumsamak insan olarak var olmamızın temelini oluşturur. Bu yeteneklerimiz, beynimizde bulunan ve bedenimizi yöneten ölümsüz ruhumuza aittir. Ruhumuz, düşünmemizi ve duyumsamamızı sağlıyor.

Ancak, bize son derece doğru ve mantıklı gelen bu sav, artık terdirdir edici bir bi-

Bilinçle ilgili asıl soru şudur: Nasıl olur da beyin "ben" duygusunu yaratır?

çimde sorgulanmaya başlandı. Günümüzde nörobiyolojinin, psikolojinin ve sinirsel ağlar kuramının sonuçları

bu konuya açıklık getiriyor. Bu sonuçlara göre, anlak (zekâ) düzeyimiz bile, geçici olan beynimizin sahip olduğu geçici yeteneklerinden kaynaklanıyor.

O halde benlik nedir? İç dünyamız nedir? Bu sorular, günümüzde felsefenin yanıt aradığı en önemli sorulardır.

Kısaca, bilimin çözmeye çalıştığı en içinden çıkılmaz bulmacasıdır bu sorular.

Benliği böylesine gizemli kılan özellikle şu üç sorudur:

- Somut olan beyin süreçlerinden nasıl olur da renkler, kokular,

sevinç ve acıdan oluşan soyut bir dünyamız oluşur?

• Diğer canlıların benlik bilinci var mıdır? Örneğin köpeklerin, deniz kabuklarının ya da arıların?

• Neden bir iç dünyamız var? Bilinçsiz bir biçimde yaşamaz mıydık?

Bilincin bu gizemliliği, kısa zaman öncesine kadar o denli kafa karıştırıcı olarak algılanıyordu ki, bilim adamları bu konunun anlaşılabilir olduğunu kabul etmişlerdi. Daha doğrusu üzerinde durulacak bir konu olduğunu düşünmüyorlardı. Ancak durum değişti. Giderek daha fazla araştırmacı, bulmacalar bulmacasından çekinmiyor artık. Nörobiyologlarla davranış bilimciler, filozoflarla psikologlar, robotik uzmanlarıyla fizikçiler arasında bilinç konusunda hareketli bir tartışma ortamı başladı. Piyasaya yeni dergiler çıkıyor, bilinçle ilgili kongreler düzenleniyor. ABD'li filozof Daniel Denett'in dediği gibi, "Woodstock sanki yeniden yaşanıyor".

Bremen Üniversitesi'nde davranış fiziolojisi ve beyin araştırma profesörü olan Gerhard Roth bu konudaki görüşlerini şöyle açıklıyor: "Bilinçle ilgili, sözde çözümü olanaksız bulmacalardan çekinmek son derece gereksiz ve saçmadır. Fizikte olduğu gibi, henüz açıklanamamış temel problemler bile, akılcıca bilim yapma için bir engel oluşturmaz. Bilinci, başka doğa olayları gibi, araştırabilir ve onunla ilgili kuramlar geliştirebiliriz."

Özellikle, Darwin'in evrim kuramının ortaya çıkışından sonra doğruluğu tartışma götürmeyen hayvanlarla olan bedensel ve ruhsal akrabalığımız, bizi bilincin doğal bir olay olduğunu kabullemeye zorluyor. Filozof Hans Jonas'ın bir eserinde yazdığı gibi, evrim kuramı, insanın yaratılanların en kusursuzu olduğu düşüncesinden vazgeçilmesi konusunda dönüm noktası oldu.

Fransız filozof René Descartes, canlılar arasında yalnızca insanın bir ruha ve böylece de bilince sahip olduğunu öğretmişti. Halbuki evrim kuramına göre hayvanların da bir iç dünyası var.

Kendisini Aynada Tanıyan Maymun

Hayvanlar arasında en yüksek bilince sahip olanların insansı maymunlar (apes) olduğu belirlenmiş. Bu maymunlar, birçok davranış bilimcisinin belirleyici olarak kabul ettiği tek bilinç testini başarıyla geçiriyorlar. İnsansı maymunlar, öteki hayvanlardan farklı olarak kendilerini aynada tanıyabiliyorlar. Görüntüsü aynaya yansıyan kılı yaratığın bir arkadaşı değil de kendisi olduğunu anlayan bir şempanzenin davranışları bir anda değişiyor. Aynaya büyülenmiş bir biçimde bakarken, tuhaf ağır çekim hareketleri yapıyor, garip sesler çıkarıyor, mimikler yapıyor,

Ben kim? Neden ben benim? Ben ben miyim? Kendi kendimize bunları sorduğumuz zaman, benliğimiz konusu bizi şaşkına çevirir.

bedeninin diğer zamanlarda göremediği yerlerini inceliyor. Hatta, bir orangutan dişisi, bir marul yaprağını alıp kafasının üzerine yerleştirmiş ve aynadaki görüntüsünü incelemiştir.

Araştırmacıların çoğu şu ana değin edinilen bilgilerin ışığında, büyük maymunlardan farklı olarak makaklar, pavianlar ve gibonlar gibi daha küçük maymunların aynadaki görüntülerine bir anlam veremediklerini varsayıyorlar. İnsansı maymunların kendilerini aynada gerçekten de tanıyabildiklerini kanıtlayan test, "renk testi"dir. Bu testte, maymunların yüzlerine, kendilerine fark ettirilmeden bir renk lekesi koyuluyor. Maymunlar, bu renk lekesini daha sonra aynadaki görüntülerinde farkettiklerinde hemen silmeye çalışıyorlar. İnsan bebekleri, bu renk testini bir buçuk-iki yaşına geldiklerinde başarıyorlar.

Primat araştırmacısı ve psikolog olan Daniel Povinelli, ayna deneyinden yola çıkarak, insansı maymunlarla insanların bilince ve benliğe sahip tek canlılar olduklarını tahmin ediyor. "Eğer bu gerçekten böyleyse, bilinç, insansı maymunlar evrim yoluyla daha küçük maymunlardan türediklerinde oluştu." 32 yaşındaki Povinelli, ABD'nin Louisiana eyaletindeki bir

araştırma merkezinde yöneticilik yapıyor ve bu merkezde maymunlarla insanların nasıl düşündüklerini araştırıyor. Povinelli, benlik hissine doğru atılan evrimsel adımın nasıl gerçekleşmiş olabileceğiyle ilgili çarpıcı bir varsayım geliştirdi ve olası bir yanıt buldu: "Benlik bilinci, önce beden bilinci olarak gelişti. Beden bilinci, insansı maymunların atalarına kendileri için çok yeni ve o ana değin beceremedikleri tırmanma hareketleri geliştirmelerine olanak tanıyordu."

Povinelli ve çalışma arkadaşı John Cant, Kuzey Sumatra'nın yağmur ormanlarında birçok değişik maymun türünü incelediler. Bu incelemeler sırasında küçük ve büyük maymunlar arasında beklenmedik bir farkın olduğunu gözlemlədiler ve buna dayanarak şu tahmini yürüttüler: "Belki de vahşi atalarımız benlik bilincine doğru sözcüğün tam anlamıyla 'tırmandılar'. Uzun kuyruklu makaklarla siamang maymunları, dallar arasında son derece tek düze bir biçimde ve az sayıda kolaylaştırıcı hareket yardımıyla tırmanıyor ve dallardan sarkıyorlar. Oysa orangutanlar, son derece değişik biçimlerde, düş dünyalarını kullanarak, zengin bir yaratıcılıkla ve ince bir zekâyla hareket ediyorlar." Povinelli ile Cant tarafından fark edilen bu özellikler sonucunda, şu genellemeyi yapmak mümkün: Küçük maymunlar basmakalıp, tekdüze bir biçimde hareket ederken, insansı maymunlar sonsuz bir özgürlük ve değişkenlikle hareket ediyorlar.

Bu belirgin farklılığın nedeni konusunda her iki araştırmacı aynı düşüncede: "Beden bilinci, insansı maymunların özel hareket yeteneklerini ortaya çıkarmış olabilir! Belki de bu tür bir beden bilinci, benlik bilincinin evrimsel başlangıç noktasıydı. İnsansı maymunların bilinçli tırmanabilme yeteneği olmasaydı, gelişimlerini tamamlayamayacaklardı. Çünkü bu büyük ve ağır hayvanlar için ağaçtaki yaşam daha küçük yapılı akrabalarına oranla daha zorluklu ve tehlikelidir." Dallar, büyük maymunların ağırlığıyla daha çok sarkıyor ve özellikle de ağaçtan ağaç geçişler bu nedenle önemli oranda zorlaşıyor. Hafif maymunlar kolayca tırmanabiliyor, sarkabiliyor ve zıplayabiliyorlar. Oysa, ağır maymunların ağaçlarda hareket etmesiyle dalların kırılma ve aşırı bükülme olasılıkları artıyor. Bu da bu maymunların kafalarını kullanarak, artistik biçimde hareket etmeleri anlamına geliyor. O nedenle, büyük maymunlara basmakalıp hareketler yeterli gelmiyor. Bu hareketlerin yerine, "benlik bilinci" adında, özgürlük ve değişkenliğe olanak

veren evrimsel olarak yeni bir "psikolojik sistem" devreye giriyor.

Povinelli'nin tırmanma varsayımı, ortaya çıkışı üzerinden henüz çok zaman geçmemiş olsa da, şimdiye değin benimsenmiş şu düşüncüyü sorguluyor: Benlik bilinci, insansı maymunların sosyal zekâlarının bir aracı olarak gelişmiş. Benlik bilincinin gelişimi vahşi atalarımıza özellikle şu açılardan faydalı olmuş: Başkalarının iç dünyasını tahmin edebilmek, türdeşlerin duyguları ve amaçlarını anlamak, ancak kendi varlığının bilincinde olmakla mümkün. Bu yetenek, şempanzelerin karmaşık sosyal yaşamlarını olanaklı kılıyor. Şempanzeler, sosyal ilişkilerinde son derece kurnaz oluyor ve birbirlerini kandırıyorlar.

Povinelli bu konuya şu şekilde karşı çıkıyor: "Yüksek bir gelişim göstermiş sosyal bir akıllılık, pavianlar gibi, aynada kendilerini tanıyamayan maymun türlerinde de var. Sosyal zekâ, benlik bilincine bağlı değildir." Povinelli'nin araştırma merkezinde yapılan deneyler, şempanzelerin birbirlerinin iç dünyasını anlayamadıklarını gösteriyor. "Bir başkasının ruhsal durumunu anla-

Belki de bilinç, yüksek dereceli bir farkındalığın sonucunda oluşmadı. Büyük ve ağır yapılı primatların anatomisi bilincin oluşmasına yol açtı.

maya çalışma isteği ancak biz insanlarda gelişmiş olmalı."

Yaşamda Oyuncu Olmak

Benlik bilinci, insanın kendi ruhsal dünyası ile ilgili herhangi bir içsel bilgiye sahip olması anlamına gelmez. Benlik bilincinin biyolojik anlamı vardır. Bilincin özü, ruha bir iç bakış değildir. Daha çok etkinlikten, davranıştan ve hareketten oluşur. Povinelli'ye göre, "Benlik hissinde önemli olan, insanın sahnede oyuncu olduğunu ve bu dünyada bir şeyler yaratabileceğini bilmesidir".

1979 yılında ölen psikolog James Gibson şu bulguları elde etmişti: İnsanın algılaması, bir olaya karşı kesinlikle kayıtsız kalmıyor. Tersine, algılamamız bize doğrudan o olayda nasıl bir etkimizin olabileceğini bildiriyor. O nedenle, örneğin bir sandalyeyi değersiz bir eşya olarak görmeyiz, onu bir "sandalye" olarak algılarız. Sandalye bize "üstüme otur!" der. Bir elma "beni ye!", dolu bir bardak "benden iç!", bir kalem de "beni eline al ve benimle yaz!" der. İçinde yaşanılan mekân, kesinlikle fizikteki soyut üç boyutlu hacim değildir. Mekân, bedenimiz ve onun hareket yetenekleriyle ilişkilidir. Yukarısı ve aşağısı; tavan ve taban, içeri ve dışarı; engeller ve geçişler vardır. Bir dağın yamaçlarının diklik derecesine baktığımızda, onu tırmanmanın

yor: "En ilkel bilinç bile yalnızca basit bir duyumsama değildir. Tersine, yüksek dereceli bir farkındalığı içerir. Bir acıyı duymak, aynı zamanda onu bilmek anlamına gelir. İç dünyanın, yalnızca tarafsız bir var olma duygusundan başlayarak evrim geçirdiğini düşünmek büyük olasılıkla yanlış bir düşüncedir. Bilinç, başlangıçtan bu yana 'hoş' ve 'hoş olmayan' duyumsamalar, gereksinimler ve ilgili etkinliklerle ilişkilidir." O halde benlik bilincinin özünü, "ben benim" olarak değil de, "ben istiyorum" ve "ben davranıyorum" olarak mı açıklamalı?

Danimarka'da ders veren İngiliz beyin araştırmacısı Rodney Cotterill, en ilkel bilinç gibi en gelişmiş bilincin de doğrudan doğruya bedensel hareketle ilgili olduğundan emin. "Bizler, rastlantısal izlenimlerine tepki veren edilgen gözlemciler değiliz. Tersine, yapacağımız bir sonraki hareketi planlamak için gerekli bilgiyi ediniyoruz. Bilinç, her an gerçekte var olan ya da yalnızca olduğu düşünülen hareketlerin bir sonucudur. Bunlar, bir sonraki hareketin seçimini etkilerler."

Bazı psikologlar, son derece basit görünen algılamaların bile edilgen olmadığı konusunda emin. Örneğin, bir yüzü algılamamız için o yüze bakışlar yöneltmemiz gerek. Bu sırada her bir anın algılaması, bir sonraki göz hareketinin planlanması için temel oluşturur. Bir evi, onun içini dolaşarak inceleriz. Olacağı önceden bilinmeyen bir patlamada ise algılama şöyle olur: Patlamanın bilincine varmadan, belki refleks sonucunda kafamızı çeviririz.

Patlamayı bilinçli olarak işittiğimizde ise, verilebilecek birçok olası tepki arasından birine karar veririz. Verilen karar, dikkate almama da olabilir. Cotterill'e göre, bilincinde olduğumuz her şeyin hareket ve etkinlikle yakın bağlantısı var. Ona göre, "Bilinçli düşünme de kas hareketlerinin düşünmesi şeklinde olur!"

Cotterill'in değişik kuramını ABD'li filozof Andy Clark destekliyor: "Bize yaşamımızda araçlar ve bunların düzenlenmesi yardımcı oluyor. Soyut içerikli şeyleri somut işaretlerle ifade ediyor-

zorluğunu görürüz. Karıncalar kadar küçük olsaydık, bir değnek artık değnek, bir sandalye de sandalye olmazdı.

Almanya'nın Frankfurt kentinde yaşayan filozof Thomas Metzinger'in de belirttiği gibi, yaşadıklarımızın tümü, beynimiz tarafından kullanmamız için üretilen dünyanın zihinsel şablonundan (mental model) başka bir şey değildir. Öznellik, bilinç ya da benlik, bu şablonda bir görüntümüz, yani bir benlik modeli varsa oluşur.

Povinelli savında haklıysa, evrimde oluşan ilk benlik modeli, tırmanan atalarımızın sahip oldukları beden bilinci idi. Buna karşılık, insanın benliği sonsuz derecede zengindir: Kişiliğimiz, tarihimiz, planlarımız, düşüncelerimiz ve yapıtlarımızla ilgili bilgiler, tüm bunlar benliğin bir parçasıdır.

Thomas Metzinger'e göre, "ben" olmanın sezgisel açıdan verdiği güven, kendimizi soyut olarak bilmemize değil, kendi bedenimizi duyumsamamıza dayanır. Çünkü beden bize her zaman var olduğunu hissettirir.

ABD'li nörolog ve beyin araştırmacısı Antonio Damasio da bu düşünceyi paylaşıyor. Damasio, beyin hasarlı hastalar üzerinde yaptığı çalışmalara dayanarak, öznelğin, beden içinden gelen işaretlere, yani biyolojik süreçlere bağlı olduğunu tahmin ediyor.

Günümüzde, araştırmacıların uyguladığı davranış deneyleri her geçen gün daha kusursuzlaşıyor, ayrıca yapılan tartışmalar da giderek daha ayrıntılı konuları kapsıyor. Ancak tüm bunla-

ra karşın, şu ana değin, insan ve insanı maymunlar dışında hangi canlıların benlik bilincine dair, en küçük de olsa, bir belirti geliştirdiklerini söylemek çok zor. Oyun oynarken saklanan kedi, bu şekilde oyun arkadaşına görünmez olduğunu biliyor mu? Bir köpek, sahibinin acı çektiğini bildiğinden mi onun üzüntülü halinden etkilenir? Belki de çok az benlik bilincine sahip olan ya da hiç benlik bilinci olmayan hayvanların iç dünyası hakkında bir şeyler öğrenmek daha da zor.

ABD'li nöropsikolog Michael Gazzaniga, örneğin bir farenin orgazmı duyumsayabildiğini düşünebiliyor. Ancak, doğa tarihinde hangi canlılarda ilk kez iç dünya gibi bir şeyin oluştuğu konusunda tahmin yürütemiyor. Kendisi şu konudan emin: "Bilinç, istek ve acıya olan duyarlılıkla başladı. Çünkü bilincin, değerlendirilmeyen bir bilgi ya da aldırış edilmeden bir var olma duygusu olarak, biyolojik açıdan var olması anlamsız olurdu. Hiçbir canlı şu an yaşadıklarını korumak ya da değiştirmek konusunda harekete geçmezdi."

Bremen'de yaşayan nörobiyolog Hans Flohr bu konudaki görüşünü ise şöyle açıklı-

Benliğimiz, düşüncelerden oluşan ruhsal bir yapı olabilir. Bizler de kendimizi bu yapıda keşfediyoruz.

Bir tarihte insan değişmez bir biçimde kendisi olduğunun farkına vardı. İnsan o tarihten beri bunun nedenini sorguluyor.

ruz. O nedenle, kitaplar, notlar ve şekillerle çalışabiliyoruz. Bir anlamda, barışta aptal kalabilmemiz için dünyayı akıllı hale getiriyoruz.”

Rodney Cotterill, bilinç konusunda ayrıca şu sonuca varmış: Bilinç, beyin yapıları sayesinde olabiliyor. Bu yapılar, hareketin güdülenmesinde (motive edilmesinde) ve planlanmasında rol oynuyor. Bu işlemler limbik sistemin bazı bölgelerinde ve beyin kabuğunda bulunan ve davranışları belirleyen bölgelerde yapılır. Bu yapılar, yürütücü işlevleri ve farkındalığı denetler. Ayrıca, yaratıcı hareket planlamasına katkıları olabilecek düşünsel içerikleri bilince getirirler. “Bilincin birlik ve beraberliğini sağlayan şey hareketin birliğidir.”

Belki de, düşünmeyi, dili, algılamayı, belleği ve duyguları, en azından temelde beyin etkinliği olarak açıklayabilmek yalnızca bir zaman meselesidir. Günümüzde, bu yeteneklerin bir kısmının benzetim (simülasyon) modelleri, bilgisayarda sinirsel ağlar yardımıyla yapılabiliyor.

İç Dünyamızı Yaratan Beynimiz

Evrim kuramının yanı sıra son yıllarda elde edilen bilimsel başarılar, bilincin giderek biyolojik süreçlerle olduğunun kabul edilmesine yol açıyor. Bilgileri işleyen bir makine olan beynimiz, iç dünyamızın renklerini anlaşılmasız bir biçimde yaratıyor.

Bilinç, kendiliğinden yapılabilen hareketlerin yeterli olmadığı, ayrıca

davranışın daha açık ve yaratıcı olması gerektiği durumlarda devreye giriyor sanki. Aslında kahve yapmak, çamaşır asmak ya da araba kullanmak gibi karmaşık işleri kısmen, bilincin katılımı olmadan yerine getirebiliyoruz. Ancak ne zaman ki bu işleyişte bir tıkanma, zorluk ya da tehlike yaşanmaya başlanıyor, işte o an pür dikkat kesiliyoruz. Bir resime yalnızca biçimsel ve yüzeysel olarak değil de daha ayrıntılı ve yoğun bakmak istediğimizde daha “bilinçli” bakıyoruz. Ayrıca o anda yeni deneyimlere açık oluyoruz.

Ancak bütün bu açıklamalara karşın şu sorular yanıtsız kalıyor: Neden bütün bunları yaşıyoruz? Havadaki titreşimlerin, kulakla beyindeki düzeneklerle karşılaşması sonucunda nasıl olur da senfoni gibi olağanüstü güzellikte sesler uyunu yaşanır? Sinirsel etkinliklerden nasıl olur da aşk ya da nefret ortaya çıkar? Burada somut süreçlerin ruha dönüşmesi gibi akıl almaz, esrarenç bir şey olmuyor mu?

ABD’li genç filozof David Chalmers’in dediği gibi, düşünceleri, duyguları ve algılamaları neden yaşadığımız sorusu, araştırma konusu olan bilincin zor problemidir. Buna karşılık, olağan

Bir insanın, bir başkası değil de kendisi olması. İşte en tuhaf olan da budur. Hiçbir kuram bunun nedenini kendisine açıklayamaz.

bilim çerçevesinde çözümü olabilen kolay problemler vardır. Örneğin, benliğin geliştirilmesinin ne gibi biyolojik avantajları olabileceği kolay bir problemidir.

Chalmers gibi araştırmacılar ya da Roger Penrose gibi fizikçiler, mavinin maviliği ya da acının acılığı gibi zor problemlerin anlaşılmasının fizikteki temel ilişkilerin keşfedilmesini gerektirdiğini söylüyorlar. Bunun gerçekleşmesi, görelilik kuramı ya da kuantum mekaniğinin geliştirilmesine benzer bilimsel bir devrim anlamına gelirdi.

Bir kısım araştırmacı, problemin karmaşıklığı karşısında umutsuzluğa kapılırken, Gerhard Roth veya California’lı beyin araştırmacısı Walter Freeman, herhangi bir karmaşıklığın olmadığını öne sürüyorlar. Temelde bulmaca gibi gözükken konu çoktan çözümlenmiştir; tartışma konusu olmaktan çıkarılabilir. Bu konuda Freeman şunları söylüyor: “Bilinç, tıpkı yerçekiminin kütleyle bağlantısı gibi belirli beyin olaylarına bağlıdır.”

Nörobiyolog Hans Flohr ise meslektaşlarını, zor problem için buldukları çözümün, düşünmeyi sona erdirmeye karar vermekten başka bir şey olmadığı konusunda suçluyor. Buna karşılık Walter Freeman, neden yerçekimi ya da bilinç diye bir şeylerin olduğu konusunda kafa yormanın anlamsız olduğunu savunuyor. Aslında bilimsel açıdan anlamlı olan yalnızca bunların nasıl çalıştıkları ve hangi kuralların bu olayları birleştirdiğidir.

Araştırmacılar zor problem karşısında, bilinci oluşturan beyin süreçlerini açık ve net bir biçimde tespit ve karakterize etmekten başka bir şey yapamazlar. En azından insanlarda bilinçli düşünme, beyin kabuğundaki etkinliğe bağlıdır. Yaşananların değişkenliği ile farklı bilinç durumları, beyin kabuğunun işleyişinin olağanüstü hareketliliği ve değişkenliği sayesinde olur.

Beyin kabuğunda, etkinlikleri bizim yaşadıklarımıza bağlı olarak değişen, bir-

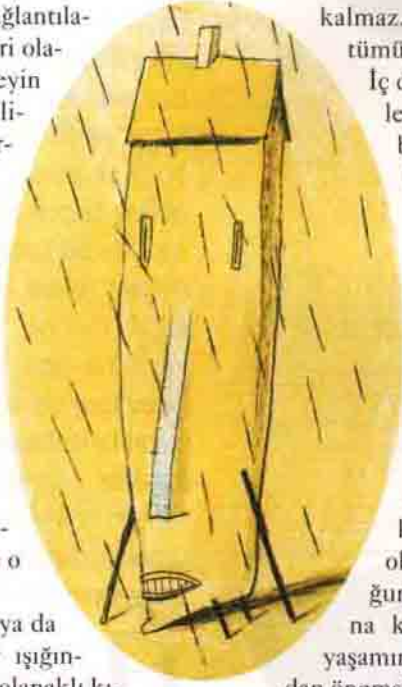

birleriyle kuvvetli bağlantıları olan nöron birlikleri olabilir. Hans Flohr, beyin kabuğundaki etkinliğin artışının, bu birliklerin "ateşlenme" ya da kendiliğinden yaratılma olasılığını artırdığını söylüyor. Bu hücrelerin ne kadarı belirli bir zaman aralığında etkin duruma getirilmişse, o anda var olan düşünsel içeriklerin sayısı o kadar yüksek olur. Ayrıca, ruhsal süreçler de o derece karmaşıklaşır.

Bilinç, içgüdüsel ya da öğrenilen hareketler ışığında, yaratıcı davranışı olanaklı kılar. Walter Freeman, bu tür bir esnekliğin beyinde önemli bir etkinliğin olması anlamına geldiğini vurguluyor. Freeman'e göre: "Bir hayvanın hareketlerini serbestçe yaratabilmesi için bunların sonuçlarını önceden bilmesi ve değerlendirebilmesi gerekiyor. Örneğin, hedefine yaklaşıp yaklaşmadığını fark etmeli. Bu da şu anlama gelir: Hayvan, planlarına geçmişte kazandığı deneyimleri ile ilgili bilgi aktarmalı." Hayvanın ayrıca yeni deneyimler kazanma konusunda etkin bir arayışta olması ve geçmişteki davranışlardan öğrenmesi gerekiyor. Freeman'a göre, tüm bu yetenekler olmadan bilinç gelişmez. Araştırmacı, bu tür davranışları semenderler gibi ilkel omurgalılarda bile görüyor. Ancak bundan, semenderlerin kendilerinin bilincinde oldukları sonucunu çıkarmayı göze alamıyor.

Bilinç Olmasaydı

Nörobiyolojinin amacı, bilinçli ya da bilinçsiz olarak yaptığımız bütün ruhsal davranışlarımızı beyin etkinliği olarak açıklayabilmek. Ancak bilim bu amaca gerçekten ulaşırsa, bilinç sorununun tüm karmaşıklığı büyük olasılıkla bilinecek. Bir an için, bütün davranışlarımızın nöron süreçleri olarak açıklanabildiğini düşünelim. O zaman bilince gerek olmaz. Belirli sinirsel süreçleri algılama, düşünme ve duygular olarak yaşamamızın anlamı

kalmaz. Dahası, varlığımız tümüyle bilinçsiz olabilir.

İç dünyası olmayan böyle bir bilinçsiz insan - bir zombi- dışarıdan bakıldığında bilinci olan bir insandan ayırt edilemezdi! Böyle bir şeyi düşünmek son derece rahatsızlık vericidir. Ayrıca da çok karmaşıktır. Şöyle ki: Birçok doğa bilimci, davranışlarımızın açıklanması konusunda somut olayların yeterli olduğuna inanmaktadır. Buna karşılık, bilincimizin yaşamımızın anlamı açısından önemsiz olduğu ve bilinçsiz olarak da varlığımızı sürdürebilmemiz düşüncesine aklımız tepki gösteriyor. Duyumsama yeteneğimiz olmazsa, diğer insanları sevmenin anlamı kalmaz.

Nörobiyolog Hans Flohr bu konuda şöyle diyor: "Bir zombinin dış ağrısı çektiğini düşünelim. Kendisinin bilincinde olmadığı için şunlar olur: Ağrıyı duyumsamaz. Ruhsal dünyası bilinçsiz ancak onun dışında bizlerle aynı yapıda olduğu için ağrıyı duyumsadığını bilmek ister." Buradaki çelişkili nokta şudur: Bilinci olmayan bir zombi kendisinin bilinçli bir yaratık olduğuna inanır!

Zombi problemi, düşünürler arasında çok bilinen beden-ruh probleminin mantıksal derinliklerine iner. Descartes'tan sonraki düşünürler en çok bu konuyla boğuşmuşlardır. Fransız filozofunun ilk olarak ortaya attığı problem şudur: Ruh ve beden birbirlerine etkileri nasıl olur? Ruh, soyut, bilişsel bir öz olup fiziksel değilse, o halde nasıl olur da, örneğin kol kaldırmak için gerekli fiziksel enerjiyi sağlayabilir?

Bilinç, biyolojik olarak oluşuyorsa, o halde nasıl olur da somut olan beyin süreçlerinden ruh, yani nöron ve sinapslardan oluşan bir benlik oluşur?

İç dünyamızın ölümsüz bir ruhtan oluşmadığı, tersine biyolojik bir olay olduğu düşüncesi beden-ruh sorununu kesinlikle gündemden düşürmüyor. Bilincin bir anlamı varsa, bir etkininin de olması gerek. Ancak günümüze değin hiç kimse, ruhun bedeni hangi düzenekler yardımıyla etkileyebildiğini ya da bunun tersini anlayamadı.

Bilinç tümüyle bilimsel olarak açıklanabilse bile, "birisi" olmanın verdiği gizem ortadan kalkmaz.

Thomas Metzinger, kendi varlığını sorgulamayı unutmadı: "Benim 'ben' olmam aslında en tuhaf olaydır! Bu kadar çok insan arasında Thomas Metzinger'in olmasının yanı sıra, onun ben kendim olmam nasıl olur? Benim ben olduğum gerçeği hiçbir kaynakta geçmiyor. Ayrıca hiçbir kurum bana bunu açıklayamaz."

Bu da bilinç sorundaki akıl almaz tuhaf noktadır: Dışarıdan bakıldığında, Thomas Metzinger'in Thomas Metzinger olduğu dünyanın en olağan durumuymuş gibi görünüyor. Ancak içten, kişinin gözüyle bakıldığında, konu çok derin, gizemli ve sır dolu oluyor.

Metzinger bu konuda, "Asıl sorun özneliktir, yani kişinin kendi bakış açısıdır" diyor. Fiziksel dünyada yalnızca doğa kanunlarına uygun hareket ve birbirlerine bağlı etki zincirleri vardır. Böyle bir ortamda nasıl olur da insan bağımsız, özgür, kendi başına davranan bir varlık olarak yaşar ve bunu anlar?

Bilinç. Bu sır henüz çözülmüş değil. Yine de olası çözümlere giderek yaklaşıyor. Bununla birlikte, bilinçle ilgili ne kadar çok bilgiye sahip olursak, ölümlü olduğumuz gerçeğini o ölçüde kabul etmemiz gerekiyor. Ancak bu konu da kesin olarak kanıtlanmış değil. Böylelikle, ruhun ölümsüz olduğu düşüncesine açılan kapı aralanmış oluyor.

"Die Suche nach dem Ich", GEO, Mart 1998. Kısaltılmış çeviri: Ayşegül Yılmaz.

Konu Danışmanı: Sirel Karakaş
Prof. Dr., H.Ü. Deneysel Psikoloji Ana Bilim Dalı